

A közművelődés gazdasági folyamatainak kutatása

**Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának
kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között**

Napkút Kiadó, Budapest, 2010, 334 oldal, ISBN 978-963-263-147-9

A monográfia azt a folyamatot elemzi, amelynek során a művelődés szemlélete kibillent a hagyományos „felhasználói” nézőpontból, és előtérbe kerültek a tudományos igényű, benne a kultúra finanszírozásával és multiplikátorhatásával kapcsolatos kutatások. Ekkor indult meg az ágazat gazdasági hátterének nemzetközi összehasonlító vizsgálata is.

A kötet közel három évtizedes kutatómunka összegzése. A szerző a hetvenes években – kutatócsoport tagjaként – a hazai művelődés-gazdaságtani kutatások elindítója, megalapozója volt, ezért is jellemezheti a témával való kapcsolatát az elmélet és gyakorlat egysége.

A mű szerkezete nem kronológiai sorrendben épül fel. A Megközelítések és a fogalmak értelmezése című első fejezet a kutatási probléma körvonalazásával, a közművelődés gazdasági összefüggései iránti érdeklődés okainak bemutatásával, a hazai kulturális fogalmi viták kezdetével, a fejlődés kulturális dimenziójával s végül a fogalmak mai értelmezésével foglalkozik. 1945 után a művelődésügy gazdasági oldala iránt a munkaerő-szerkezet átalakulása miatt nőtt meg az érdeklődés, de az alapvető ok az állami beavatkozás dilemmájára vezethető vissza: azaz hogyan teremthető egyensúly a gazdasági fejlődés és a művelődési viszonyok alakulása között? A kultúra fogalma sem elméleti problémaként fogalmazódott meg. A közgazdaságtan szempontjából az volt a kérdés, hogy a népgazdasági (pénzügyi, számviteli, statisztikai) rendszerek mit tekintsenek kultúrának?

A közművelődés gazdasági kutatásának elméleti dimenziói című második fejezet a témakör hazai és külföldi elméletét tartalmazza, azt négy fő szerkezeti elem köré rendezve: a művelődés közgazdasági kérdéseinek elméleti, módszertani megközelítése, hazai tényfeltárás, nemzetközi összehasonlítás, a kulturális előrejelzések és a tervezés metodológiája. A szerző itt tárgyalja a művelődés-gazdaságtan mint a közgazdaság-tudomány és a kultúratudományok *többszörös határterületének* fogalmát, kialakulását, tárgyát és módszertanát. Az extenzív termelés intenzívvé változásával a közgazdaságtan számára felértékelődött a művelődés, a műveltség szerepe, párhuzamosan a világgazdasági korszakváltással. A szerző az áttekintést a szakirodalom nyugati (polgári), kelet-európai (volt szocialista) és hazai megközelítéseinek összevetésével bontja ki.

A hazai makro-gazdaságtani finanszírozási tendenciák és a mai szerkezet című harmadik fejezet a művelődés magyarországi finanszírozási technikáit elemzi, heterogén és heteronóm statisztikai adatbázis alapján. A megközelítés és a módszertan a hazai szakirodalomban teljesen új, ugyanis sem az 1974. évi közművelődési párthatározatot, sem az 1976. évi közművelődési törvényt nem előzte meg a kulturális ráfordítások mértékét és arányait megalapozó tudományos kutatómunka. A fejezetben kapott helyet a négyeszetos (profitorientált, költségvetési, nonprofit, háztartás) gazdaság sémájának kidolgozása, benne a közvetett és a rejtett finanszírozás elemeivel.

A Művelődési otthonok: komplex elemzés 1945–1985–2003 című negyedik fejezet a közművelődés problémaköre legjellemzőbb és legnagyobb hatású intézményhálózatának gazdasági összefüggéseit tárgyalja. A forrásanyag kettős: egyrészt a művelődéspolitikai dokumentumok, valamint a népművelési és szociológiai szakirodalom, másrészt a törvé-

nyi szabályozás dokumentuma és a statisztikai adatok. A kezdetben alapvetően agitációs és propaganda funkcióval, illetve a kulturális forradalom megvalósítására létrehozott intézményrendszer az évtizedek során mindinkább közösségteremtő, kultúráközvetítő szerepkört vállalt magára. Ezzel párhuzamosan átalakultak működési és finanszírozási feltételei is. A szerző a hazai szakirodalomban elsőként végezte el a folyó finanszírozási tendenciák és a beruházások részletes, idősoros statisztikai elemzését.

A retrospektív jellegű témaválasztás ellenére a szerző több évtizedes gyakorlatban szerzett tapasztalatai nem erodáltak, hanem éppen ellenkezőleg, érlelték a tudományos elemzés alaposságát. Részben ebből fakad a kötet fő erénye: a művelődés-gazdaságtani folyamatok ábrázolását párhuzamosan tárgyalja a közművelődés elméleti megközelítésének és történeti fejlődésének változásaival. E módszer a gazdaságtörténeti és -politikai jellegű elemzések-nél régóta ismert, gondoljunk Berend T. Iván, Kornai János, Liska Tibor munkáira.

A folyamatos önreflexió érvényesítése, azaz az „akkor és ott” szempont és megközelítés következetes végigvitele pedig azt biztosítja, hogy a szerző ne a mai tudását visszavetítve mutassa be a korabeli kutatási szempontokat és eredményeket. Ezt egyébként jóval nehezebb megvalósítani, mintha csupán kritikailag dolgozta volna fel saját és mások munkásságát – elhagyva az értelmező kortörténeti párhuzamokat. A statisztikai elemzésekből levont következtetések közül egyrészt a Baumol–Bowen-effektusra hívom fel a figyelmet: a szerzőpáros nemzetközi tapasztalatok alapján felállított tézise szerint a kulturális *ráfordítások* növelése önmagában nem eredményezi a kulturális *termelőkenység* növekedését, s ez – a szerző kutatásai szerint – Magyarországon is érvényesült. A másik állítás a kulturális szektor ráfordításainak 25 százalékos állami és 75 százalékos nem állami (lakosság, nonprofit) forrásmegosztására vonatkozik. Ez a jelenség – amely ellentmond a szocialista állam mindenhatóságáról szóló elvnek – a 20. század második felében, bár kisebb-nagyobb ingadozásokkal, de folyamatosan érvényesült.

A monográfia alapvetően elmélettörténeti és statisztikai elemző jellegű. Ahogy a szerző írja: „Az üzenő múlt értelme az, hogy az *akkori* megfontolásokat és vizsgálati eredményeket a *mostani* kutatásokhoz és cselekvési programokhoz (...) átgondoljuk.” Ennek érdekében tekintette át a témakör nemzetközi és hazai szakirodalmát, foglalta össze a főbb hazai és nemzetközi megközelítési módokat, mutatta be saját, empirikus kutatásai alapján elért eredményeit.

A pozitívumok mellett azonban azt is látnunk kell, hogy az elemzéshez felhasznált statisztikai adatsorok különböző időszakok termékei, így többször visszatérő probléma az összehasonlíthatóság hiánya. Ezt részben a felmérések tárgyát képező életviszonyok folyamatos változása, részben a felmérések időben eltérő módszertani szerkezete és kategóriarendszere okozza. Így egyes közművelődés-történeti fordulópontoknál megbicsaklik az elemzési folyamat, jelezve a statisztikai adatokra épülő elemzések korlátait.

A kötet érdemi részét szintetizáló igényű összefoglalás és a kapcsolódó további kutatási feladatok fejezetenkénti felvázolása zárja. A függelékben 32 statisztikai táblázat, terjedelmes irodalomjegyzék, továbbá rövid magyar és angol nyelvű rezümé található. A szakirodalom áttekintése példaértékű, ezt a bibliográfia mennyiségi értelemben is alátámasztja. A szerző 1974–2004 között megjelent 23 saját (közte több idegen nyelvű) publikációja pedig a kutatási téma folyamatos és alapos ismeretéről tanúskodik. Összességében nagy ívű és tartalmas áttekintést kapunk a 20. század utolsó harmada közművelődés-gazdaságtani folyamatairól és egy új tudományág megszületésének körülményeiről.

Bolvári-Takács Gábor